

От социалната държава към ...

Мария Радева¹⁰⁵

From the Welfare State to ...: This article was inspired by speech of Dutch king Willem-Alexander. In his inaugural address the King says that "the welfare state of the 20th century is gone. In its place a "participation society" is emerging, in which people must take responsibility for their own future and create their own social and financial safety nets, with less help from the national government."

Key words: welfare state, participation society

СОЦИАЛНАТА ДЪРЖАВА

С понятието социална държава се означава държава, в която се осъществяват социални политики, държава, в която се осъществява държавно управление на социалната сфера на обществото. Социалната държава е съвременен тип държава, в която държавното управление осъществява постоянни политики по осигуряване и поддържане на социалната функция¹⁰⁶[3].

„Социалната държава” е понятието, което в българския език се ползва като съответно на английския термин „Welfare state”, който буквално се превежда „държава на благоденствието” Социалната държава се дефинира като система, в която държавата поема отговорност за благосъстояние на своите граждани¹⁰⁷[5]. Отговорността на публичната власт за осигуряване на социална и икономическа сигурност на населението¹⁰⁸ [8] се реализира чрез предоставяне на обезщетения за безработица, пенсии за старост, безплатно образование и здравеопазване, както и други мерки за социално осигуряване.

Понятието социална държава се използва, за да се опише социална система, в която държавата играе ключова роля в защитата и насърчаването на икономическото и социално благосъстояние на гражданите¹⁰⁹ [7]. Тя се

¹⁰⁵ Асистент в Юридическия факултет на РУ, катедра ППН

¹⁰⁶ **Шамов, М.** Социалната държава – теоретико-правно изследване, Автореферат на дисертационен труд, София, 2013

¹⁰⁷ The new international Webster' pocket dictionary of the English language, 2002, с.495

¹⁰⁸ <http://www.collinsdictionary.com/dictionary/english/welfare-state>

¹⁰⁹ <http://www.britannica.com/EBchecked/topic/639266/welfare-state>

основава на принципите на равенство на възможностите, справедливо разпределение на богатството и обществена отговорност за тези, които не могат да се възползват от минималните стандарти за добър живот. В организационен план, социалната държава може да обхваща различни форми на икономическа и социална организация.

Основна характеристика на социалната държава е социалното осигуряване, което обикновено се финансира от задължителни вноски и има за цел да предостави помощи на лица и семейства по време на периодите на най-голяма нужда (болест, безработица, старост и т.н). Идеята за социалната държава се свързва с публично осигуряване на основно образование, здравни услуги, както и жилища (в някои случаи на ниска цена или без заплащане). В това отношение принципите на „държавата на благоденствието” са значително по-широко реализирани в западноевропейски страни, отколкото в САЩ.

Държавните програми за преодоляване на бедността, както и системата за облагане доходите на физическите лица, също могат да се разглеждат като аспекти на социалната държава. Приходите от данъци се използват, за да се финансират държавните политики, както и за плащане на социално-осигурителни разходи и други обезщетения и помощи, които не са финансирани изцяло от задължителните вноски.

В някои от своите форми социалната държава предоставя държавна помощ за индивида в почти всички фази от неговия живот. Подкрепа "от люлката до гроба" – така образно се описва социалната държава в Холандия и скандинавските страни.

НАСЛЕДСТВОТО НА БИСМАРК

Произходът на социалната държава се отнася към 19-ти век и се свързва с политиките, прилагани от германския канцлер Ото фон Бисмарк. Първият канцлер на Германия въвежда поредица от социални програми в Прусия и Саксония, които започват още през 1840 г. Тези програми осигуряват стимул за германската индустрия, защото те целят подкрепа на работническата класа и намаляване потока от имигранти към Съединените щати, където заплатите в този период са по-високи.

Реформите, въведени от Бисмарк, идват на фона на индустриализацията от 19-ти век, но и на обедняващо градско население, невъзможност за ползване на медицински услуги, лоши жилищни условия. В тези тежки за работещите условия започва да расте влиянието на социалистическите и социалдемократическите партии и работническите сдружения. Въвеждането през 1883 г. на първата задължителна здравна осигуровка за работниците е свързано и с един чисто практичен мотив. "Тъй като заради лошото си здравословно състояние работниците не са били годни за военна служба, райхсканцлерът решава да въведе здравното осигуряване. Това е и една от причините за въвеждането на застраховка срещу злополука, а по-късно и на здравна осигуровка"¹¹⁰ [10].

За един друг аспект на традиционно оценяваните като положителни реформи на Ото фон Бисмарк говори историкът *A. J. P. Taylor*¹¹¹. „Бисмарк е искал да направи работниците зависими от държавата, следователно и от него." Това е умел политически ход, да се създаде зависимо (*от държавата – заб. моя*) общество, вярващо в идеологията на националния колективизъм¹¹² [4].

КРИЗАТА НА СОЦИАЛНАТА ДЪРЖАВА

Ако за развиващите се държави и държавите в преход изграждането на социална държава е обществена и политическа цел, първите критики към тази социална система идват от страните с т. нар. либерален модел социална държава¹¹³ [2].

В изданието през 1994 от Института Адам Смит в Лондон (*Adam Smith Institute*) сборник *The end of the welfare state* се подчертава, че икономиката на социалната държава създава т. нар. низша класа (*underclass*¹¹⁴). Тази социална класа постепенно се отдалечава от останалата част от обществото и трудно се интегрира в него. Системата, за която се предполага, че трябва да помага на

¹¹⁰ Удо Барске, говорител на АОК, www.dw.de, 30.06.2012

¹¹¹ *Alan John Percivale Taylor* (1906 – 1990), британски историк и журналист

¹¹² *Tom G. Palmer*, *Bismarck's Legacy, After the welfare state*, 2012, с. 35

¹¹³ *Шамов, М.* Видове социална държава, Научни трудове на РУ, 2010, с. 245 - 254

¹¹⁴ Част от обществото, която заема възможно най-ниската позиция в социалната йерархия, под работническата класа; терминът става популярен през втората половина на XX век, като за пръв път се използва от учените, изследващи бедността в Америка

хората, твърдят авторите, всъщност ги прави зависими от държавата. Тази система задържа бедните в социални гета, излизането от които е трудно или невъзможно. Това създава чувство за безнадеждност и безпомощност.

Патологията на социалната държава се разпространява и върху средната класа. Все повече хора очакват получаването на помощи и обезщетения. Предлаганите от социалната система възможности насърчават хората да пренебрегват личната си отговорност към възрастни или зависими близки, очаквайки държавата да се погрижи вместо тях.

Обикновено вниманието на изследователите е насочено към цената на политиките, реализирани от социалната държава. Но други, по-важни причини за кризата на социалната държава следва да бъдат анализирани. Авторите защитават тезата, че социалната държава трябва да бъде трансформирана, нейните принципи и методи трябва да бъдат променени. Тяхното внимание е насочено към разширяването на личното осигуряване за сметка на универсалната държавна осигурителна система, т.е. за разширяване на личната отговорност.

Данъците и регулациите намаляват мотивацията на хората да произвеждат благосъстояние, а държавните осигурителни програми намаляват мотивацията за работа, за спестяване и за подпомагане на семейството и приятелите в случаи на болест, инвалидност или пенсиониране¹¹⁵ [1].

Редица публикации анализират и кризата на американския тип държава на благоденствието – представител на либералния модел социална държава. Опитите на социалната държава да задържи хората над линията на бедност остават неуспешни. Лицата, получаващи социални помощи, имат нужди, надхвърлящи възможностите на публичните приходи. Разходите за социални услуги се оказват недостатъчни. В обществото се очертава висока степен на стигматизация¹¹⁶ [12]. В публикация¹¹⁷ [6] от март 2003 *Michael Sherraden*¹¹⁸

¹¹⁵ Боаз, Д. Либертарианството, въведение, София, 2004, с. 32

¹¹⁶ Dr. Osei Darkwa, Welfare Reform, <http://www.uic.edu/classes/socw/socw550/WELREFOM/index.htm>, 25.11.1997

¹¹⁷ Sherraden, M., From the Social Welfare State to the Social Investment State, <http://www.nhi.org>

¹¹⁸ Професор по социално развитие, основател и директор на Центъра за социално развитие (CSD) в Washington University. CSD създава и тества иновации за подобряване на социалното

пише, че социалната държава в началото на 21 век е в период на трансформация. Социалната държава се изгражда върху идеята, че ако пазарната икономика е достатъчно продуктивна, то доходите могат да се облагат с данък в подкрепа на социалните разходи. С поемането на тези социални разходи се отклонява капитал от производството, което може да има негативно влияние върху икономическия растеж. Новото хилядолетие поставя на изпитание конкуренцията между социалната защита и икономическия растеж. Признава се, че има някои социални разходи и/или форми, които могат да допринесат за икономически растеж и социално развитие. Приемайки това, най-добрите алтернативи на социалната политика ще бъдат отвъд идеята за консуматорството като израз на благополучие. Социалната политика трябва да създава възможности за хората. Политика, свързана не с осигуряване на доходи, а с предоставянето на активи, ще повиши производителните възможности на хората. Социалната политика трябва да изостави идеята за осигуряване на доходи, които да бъдат консумирани от получателите им, а да съдейства за по-голямо социално и икономическо развитие на домакинствата, общностите, обществото, икономиката като цяло. Активна социална политика, която създава ангажираност, е по-подходяща за постиндустриалната икономика.

СЛЕД СОЦИАЛНАТА ДЪРЖАВА

В излязлата през 2012 година книга *After the welfare state*¹¹⁹ [4], социалната държава се сочи за основна причина за две глобални световни кризи: финансовата криза, която забави икономическия растеж на световната икономика, и дълговата криза, която обхваща САЩ, Европа и други страни.

*Tom G. Palmer*¹²⁰[4] казва, че социалната държава създава общество, в което всеки човек се стреми да получи колкото може повече в сравнение с другите. Социалната държава институционализира това, което френският икономист *Frederic Bastiat* нарича "реципрочен грабеж" (reciprocal plunder). За възможността да се ограбват един друг хората намират логично оправдание, че

и икономическото благосъстояние и използва резултатите от научните изследвания, за да подобри публичните политики. Източник: <http://gwbweb.wustl.edu/>

¹¹⁹ *After the welfare state*, Edited by Tom G. Palmer, 2012

¹²⁰ Виж 14, *Tragedy of the Welfare State*, p. 5-15.

"ако аз не взема това, което ми се полага като държавна субсидия, някой друг ще го вземе". Така всеки се стимулира да експлоатира обществения ресурс до неговото изтощаване. Хората оправдават получаването на средства от държавата, че това е само механизъм „да си върнат обратно, което вече са платили с данъците". Това оправдание се ползва дори и в случаите, в които хората получават много повече, отколкото някога са платили.

Дори и най-добрите намерения могат да генерират ужасни последици, когато се прилагат чрез погрешните стимули и механизми. Авторът предлага на обществото алтернатива – да се измъкне от идеята за социалната държава, смазващите дългове, бюрокрация и взаимно ограбване. Този път няма да е лесен, защото това означава обществото да има смелостта да се изправи срещу нечии интереси и манипулативни политики. Демонстриращите срещу "бюджетните съкращения" всъщност демонстрират срещу математическите закономерности – невъзможно е при сумиране на отрицателни числа да се получи положителен сбор. Обществените искания трябва да са насочени към постигане на фискална стабилност, съкращаване на публичните разходи, освобождаване и овластяване на хората сами да решават своето бъдеще. Правомощията на държавата трябва да бъдат сведени до защита на правата, а не до ангажименти за предоставянето на грижи. Обществото се нуждае от вземането на ясни решения за възможностите на държавата. Като единствен път за развитие на обществото *Tom G. Palmer* вижда края на социалната държава.

Социалните държави такива, каквито ги познаваме, се провалят. Идва време, в което обществото трябва да се подготви за това, което идва след социалната държава. Ако политическите лидери настояват за все повече и повече държавна намеса, за да решат проблемите от миналото, обществата ще бъдат обхванати от все по-задълбочаващ се популистки авторитаризъм и нереалистични обещания. Това, от което хората се нуждаят, е по-голяма свобода, по-голям избор, по-отговорно поведение, както и по-голямо внимание, за да се избегне затъването в дългове, които ще бъдат плащани от бъдещите данъкоплатци. Настъпило е времето, в което обществото трябва да се подготви

за свободата, отговорността и просперитета, които ще дойдат след социалната държава¹²¹ [4].

КРАЯТ НА СОЦИАЛНАТА ДЪРЖАВА В ХОЛАНДИЯ

Реализирането на принципите на социалната държава в България е не само конституционна декларация, но и цел на българското общество. Твърденията за кризата на социалната държава, идващи от САЩ и Великобритания, остават сравнително далечни. Още повече, че стремежът на България е да достигне модела на социална държава, прилаган в Западна Европа. И точно това е причината твърденията за края на социалната държава в Холандия да бъдат осмислени и от българското общество и политически лидери.

През септември 2013 г., от името на правителството, в обръщение към нацията, Кралят на Холандия Willem-Alexander заявява, че социалната държава от 20-ти век си е отишла¹²² [11]. На нейното място се изгражда "participation society", в което хората трябва да поемат отговорност за собственото си бъдеще и да създават свои собствени „предпазни мрежи“ за социална и финансова сигурност, сами да планират нуждата от медицински грижи, с по-малко помощ от националното правителство. Преминаването към "participation society" е особено видимо в социалното осигуряване и дългосрочните грижи.

В някои социални области¹²³ [9], класическата социална държава от втората половина на 20-ти век е натоварена с очаквания и ангажименти, които са неустойчиви в сегашната си форма. В обръщението, произнесено от краля, но подготвено от правителството на министър-председателя *Mark Rutte*, се казва, че в днешно време, хората очакват и „искат да направят своя избор, да организират живота си и да се грижат един за друг.“

Правителството ще трябва да обясни на холандците до какво ще доведе изоставянето на идеята за социалната държава и преминаването към

¹²¹ Виж 14, Bismarck's Legacy, p.33-55

¹²² Dutch King Willem-Alexander declares the end of the welfare state, <http://www.independent.co.uk>, 17.09.2013

¹²³ 'The welfare state of the 20th century is over', says new Dutch king in his inaugural address, <http://www.dailymail.co.uk>, 17.09.2013

"participation society", „но изглежда, че това е част от по-дългосрочни усилия за овладяване на разходите” – завършва обръщението си *Willem-Alexander*.

Коментирайки думите на краля на Холандия, някои анализатори¹²⁴ [13] припомнят думите на икономиста Milton Friedman, казани още през 70-те години на ХХ-ти век. „Една от най-големите грешки е да се оценяват политики и програми посредством намеренията, а не резултатите от тях”. Това е урок за привържениците на социалната държава в Европа и Америка, който те трябва да научат. Неустойчиви социални системи и неуправляеми дългове не водят до просперитет, а само увеличават проблемите, за преодоляването на които са създадени.

ЛИТЕРАТУРА

- [1] **Боаз, Д.**, Либертарианството, въведение, София, 2004
- [2] **Шамов, М.**, Видове социална държава, Научни трудове на РУ, 2010,
- [3] **Шамов, М.**, Социалната държава – теоретико-правно изследване, Автореферат на дисертационен труд, София, 2013
- [4] *After the welfare state*, Edited by Tom G. Palmer, 2012, ISBN: .978-0-89803-171-3
- [5] *The new international Webster' pocket dictionary of the English language*, 2002
- [6] **Sherraden, M.**, From the Social Welfare State to the Social Investment State, <http://www.nhi.org>
- [7] <http://www.britannica.com/EBchecked/topic/639266/welfare-state>
- [8] <http://www.collinsdictionary.com/dictionary/english/welfare-state>
- [9] <http://www.dailymail.co.uk>
- [10] www.dw.de
- [11] <http://www.independent.co.uk>
- [12] <http://www.uic.edu>
- [13] <http://thelibertarianrepublic.com/>

¹²⁴ **Keith Farrell**, Socialism Falls Short in Europe, <http://thelibertarianrepublic.com/>, 18.09.2013